

A környezeti tudat és a környezettudatosság néhány demográfiai változó függvényében a Balaton térség népessége körében

1. Bevezetés

Környezettudatosság alatt azokat a viselkedésformákat értjük, „amelyek célja, hogy az egyének cselekedeteinek a természeti és épített környezetre gyakorolt negatív hatásait csökkentsék” (Kollmuss 2002. 240.o. idézi Albert, 2013) Hasonlóképp értelmezi a környezeti tudatosság fogalmát Kovács András Donát, aki szerint a környezettudatosság a társadalom és tagjai számára legmegfelelőbb, hosszú távú környezeti érdekeket céltudatosan ötvöző, tudományosan megalapozott gondolkodás és az azon alapuló magatartásforma, melynek gyakorlati célja az „ember – környezet viszony” harmóniájának megteremtése.”¹

Kovács A. D. azonban megkülönbözteti a környezeti tudat fogalmát a környezeti tudatosságtól. Szerinte „a környezeti tudat (környezettudat) az egyének és a társadalom környezeti értékrendje, melyet a környezetről alkotott tudás és a morális meggyőződés alakít ki. Integrálja az ember – környezet interakció megértéséhez szükséges ismereteket és azt a szemléletmódot, amellyel körvonalazható környezetünk – benne az emberi élet – ökológiai, gazdasági, társadalmi fenntarthatósága. A környezeti tudat egyfelől segít a környezeti károkkal kapcsolatos gondok kialakulásának megértésében, másrészt rádöbbeníti az embereket a veszélyek sürgős leküzdésé-

nek fontosságára, valamint a tudományos módszerekkel karöltve szervező és problémamegoldó erővé válhat. Világossá teszi a tettek következményeit, feltárja a korlátokat, s rámutat a társadalom szándékainak finom összefüggéseire is.” (i.m. 65.o.)

Magyarországon évtizedek óta folynak olyan értékszociológiai vizsgálatok, melyek alapján ismerjük a népesség általános környezeti értékeit. (Füstös–Szakolczai, 1994, 1999; Füstös, 2004; Füstös–Szalma, 2009; Kapitány–Kapitány, 2012) Az elitcsoportok környezeti érzékenységét, árvizekkel, belvizekkel, illetve aszályokkal kapcsolatos attitűdjét pedig az MTA Szociológiai Kutatóintézete több korábbi vizsgálatában igyekezett feltárni. Ilyenek például a 2001. évi Tisza-völgyi kutatások (Ferencz, 2004. Idézi Dombi, Oláh, Retz, 2008), illetve a Balaton vízszintjének csökkenésével, az esetleges vízpótlással összefüggésben végzett 2003. évi felmérések (Tamás és tsai; 2005. Idézi Dombi, Oláh, Retz, 2008). 2008-ban az éghajlatváltozással kapcsolatos véleményeket, attitűdöket kutatta a Balatoni Integrációs és Fejlesztési Ügynökség Társadalomkutató csoportja egy elitvizsgálat keretében.²

Mind a nemzetközi, mind a hazai kutatások erős környezeti érzékenységet mutatnak az európai uniós országok és Magyarország népessége körében. Ugyanakkor az 1995-ben és 2002-ben 15 EU tagország

Eurobarometer statisztikái alapján készült elemzések egyik fontos következtetése, hogy az európai országokban az értékrend és a cselekvések közötti összhang hiányzik. Például a fogyasztással kapcsolatos döntések születésekor sokkal fontosabb szempont az egyének számára az ár, mint hogy helyben előállított terméket vásároljanak. A hazai vizsgálatokban pedig az egyéni és közösségi aktivitás hiánya szembeötlő, bár a különböző kutatások eredményei e tekintetben ellentmondóak.

A hazai és a nemzetközi vizsgálatok másik fontos tanulsága, hogy eltérő a különböző demográfiai változók alapján képzett csoportokban a környezeti tudat és a környezettudatosság. Nemzetközi kutatási eredmények szerint a nők érzékenyebbek a környezeti problémákra, mint a férfiak, a fiatalok környezettudatosabbak, mint az idősebb korosztályhoz tartozók, az iskolázottabb társadalmi rétegek pedig jobban tájékozottak, a valós problémákat jobban ismerik, és több felelősséget éreznek a környezeti károk helyreállításával, a természeti egyensúly megbomlásával kapcsolatos kérdésekben, mint mások.

A demográfiai tényezőknek, azon belül az életkornak és a környezeti problémákkal kapcsolatos érzékenységnak az összefüggéseit vizsgálta Hersch és Viscusi. (2006. idézi Formádi, 2013.) Szerintük a klímaváltozás iránt a fiatalabbak nagyobb elkötelezettséget mutatnak, mint az idősebb generáció, tekintettel arra, hogy a klímaváltozás hatásai hosszabb távon fognak jelentkezni. Kahan és munkatársai (2007 i.m.) nemi és faji különbségeket is kimutattak az Egyesült Államokban. Szerintük a nők és a nem fehérek nagyobb érdeklő-

dést mutatnak a klímaváltozás iránt, mint a férfiak és a fehérek, ami vélhetőleg hatalmi és kulturális különbségekkel magyarázható.

A brit statisztikai hivatal (OSN) 2001-ben az iskolai végzettség és az éghajlatváltozás iránti érdeklődés között mutatott ki kapcsolatot. „Egyrészt a klímaváltozás egyértelműen fontosabb kérdés volt a felsőfokú végzettségűek számára, mint azoknak, akik legfeljebb középfokú végzettséggel bírtak. Ezen túlmenően az is kiderül a felvételből, hogy bár mindkét végzettségi csoportban csökkent a klímaváltozást okozatnak gondolók aránya, ez a csökkenés a legfeljebb középfokú végzettségűek körében jóval nagyobb arányú volt (80%-ról 60%-ra), mint a felsőfokú végzettségűek körében (89%-ról 82%-ra). Az adatokból következően az iskolázottság dimenziójában jelentősen megnőtt az eltérés a válaszadók között. Tágabban értelmezve az adatokat, azt a következtetést is leszűrhetjük, hogy az ismeretek nem csak nagyobb valószínűséggel vezetnek a klímaváltozás elfogadottságához, hanem azt is eredményezik, hogy ez az elfogadottság stabilan fennmarad.” (Formádi, 2013. 55.o.)

Kutatásunk egyik fontos célja az volt, hogy megnézzük, a Balaton térség népessége körében mutatkoznak-e demográfiai változók alapján különbségek a környezeti tudat és környezettudatosság terén. Tudatában vagyunk annak, hogy az elemzésbe bevont változók mögött más tényezők is lehetnek, például a különböző életkorú társadalmi csoportok eltérő világnézete (Kamarás, 2013), vagy a településtípusonként különböző módon működő helyi közösségek, esetleg a településeknek föld-

rajzi fekvéséből, természeti adottságából adódó érintettsége a környezeti problémák által. Természetesen ezeknek a tényezőknek közvetlen hatása lehet a környezeti tudatra, értékekre, attitűdökre. Mi azonban csupán három változó hatását mérjük jelen tanulmányban, mert úgy látjuk,

hogyan a társadalmi tényezők közül ezek a változók különösen érdekesek a jövőbeni folyamatok szempontjából, különösen az iskolázottság és az életkor differenciáló hatása. Más írásokban a független változók tágabb körét is bevontuk az elemzésbe. (Leveleki, 2014)

Kérdőíves megkérdezés módszerével nyert információinkat kontingenciátáblák segítségével elemeztük, a kontingencia szerkezetbe rendezett változók közötti összefüggést Pearson-féle χ^2 statisztikával, a változók közötti kapcsolat erősségét Cramer's V próbával ellenőriztük. Alkalmazott szignifikancia határ minden esetben $p < 0,05$.

Alapsokaságunkat a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet állandó népessége képezte, melyből kétlépcsős csoportos mintavétellel, kvótás mintavételi eljárást alkalmazva 300 fős mintát vettünk. Az üdülőkörzet 18 éves és annál idősebb népességének száma a 2011. évi adatok alapján 231.667 fő, ennek 43,9%-a a térség Somogy megyei, 34,1%-a a Veszprém megyei, 22%-a a Zala megyei területre élt. Lakossági adatfelvételle

az üdülőkörzet 179 településének mintegy hetedén, összesen 24 településen került sor. Figyelembe véve a népességnek a Balaton Kiemelt üdülőkörzet térségében az összetételét mintánk reprezentatívnak tekinthető településtípus, térségi hovatartozás (parti, partközeli vagy háttértelepülés) valamint nemek és életkor szerint.

1. táblázat: A mintasokaság nemek szerinti összetétele (%)

Neme	Megoszlás (%)
Férfi	47,3
Nő	52,7
Összesen	100,0

2. táblázat: A mintasokaság életkora

	Átlagéletkor (év)	Megkérdezettek száma (fő)	Szórás	Medián (év)
Állandó népesség	49,12	293	17,139	49,00

3. táblázat: Mi az Ön legmagasabb befejezett iskolai végzettsége?

Iskolai végzettség	Megoszlás (%)
4, vagy 6 elemi, illetve kevesebb, mint 8 általános	2,33
8 általános	14,00
Szaktanulmány-, szakiskolai bizonyítvány, szakvizsga, mesterlevél, segédlevél, tanonciskola	31,00
Szakközépiskolai érettségi, szaktanulmány+érettségi	21,33
Gimnáziumi érettségi	8,00
Érettségihez kötött szakképzés, technikum, diplomát nem adó felsőfokú szakképzés	4,67
Főiskolai diploma	14,33
Egyetemi diploma (MSc)	4,33
Tudományos fokozat (doktori cím, PhD, DLA)	0,00
Összesen	100,00

2. A környezeti tudat és a környezettudatosság különbségei a demográfiai változók függvényében

A környezeti tudatot empirikus vizsgálatunkban az éghajlatváltozás előidézte esetleges változások tudatosulásával próbáltuk megragadni, megkérdeztük, számítanak-e arra, hogy életük bizonyos területein változások következhetnek be az éghajlatváltozás hatására. Az értékek változása volt vizsgálatunk másik szintje, melynek feltérképezéséhez az alkalmazkodás során szem előtt tartandó szempontokat rangsoroltattuk. Végül pedig a cselekvési formákkal kapcsolatos preferenciák révén igyekeztünk feltárni, hogy környezettudatosnak tekinthetőek-e az egyének attitűdjei. (4. táblázat)

Tekintettel a tanulmány bevezetőjében megfogalmazott hipotézisekre, kérdésünk úgy hangzik, hogy milyen társadalmi különbségek vannak a Balatoni régió állandó népessége körében az éghajlatváltozás következtében várható változások tudatosulásában, az alkalmazkodás során szem

előtt tartandó értékek rangsorában valamint a konkrét cselekvési formák megítélésében a demográfiai változók: a nemi hovatartozás, az életkor és az iskolázottság függvényében.

2.1. A változások tudatosulása az életkor, az iskolázottság és a nemi hovatartozás alapján

A megkérdezettek szubjektív érintettségét, vagyis, hogy ők maguk számítanak-e változásokra saját személyes életükben, az alábbi kérdéssel vizsgáltuk:

Mit gondol, lesznek-e változások az Ön és családja életében az éghajlatváltozás miatt? (A zárt kérdésre öt fokozatú Likert-skálán megadott értékek kiválasztásával lehetett válaszolni.) (5. táblázat)

Az átlagértékek azt mutatják, hogy a megkérdezettek legkevésbé az utazási szokások és a munkahely változását valószínűsítik, leginkább pedig a környezeti tudatosság, a fogyasztási, vásárlási és az energiahasználattal kapcsolatos szokások változására számítanak, illetve arra, hogy fel kell készülni szükséghelyzetek kialakulására

4. táblázat: A vizsgálat különböző szintjein megfogalmazott kérdések

A környezeti tudat szintje	Tudatosultak-e az éghajlatváltozás következtében várható változások ez egyén és a család életében?
A környezeti értékek szintje	Milyen szempontokat tartunk szem előtt az alkalmazkodás során?
A környezeti attitűdök szintje	Milyen konkrét cselekvésformákat preferálunk az alkalmazkodás folyamatában?

5. táblázat: A megkérdezettek családjait érintő éghajlatváltozással összefüggő változások dimenziófelelűleteinek átlagrangsora

	Válaszolók száma	Átlag	Szórás
Tudatosság környezeti kérdésekben	296	3,03	1,170
Fogyasztási szokások (élelem, tisztítószer, műszaki cikkek, ruházat stb.)	296	2,75	1,155
Előkészületek a szükséghelyzetekre	293	2,74	,907
Energiahasználat	293	2,72	1,124
Vásárlási szokások	296	2,69	1,063
Szabadidő eltöltési szokások	294	2,55	,917
Anyagi helyzet	294	2,45	1,109
Épületek átalakítása	296	2,43	1,185
Munka(hely)	294	2,20	,865
Utazási szokások	291	2,14	,852

6. táblázat: Mit gondol lesznek-e változások az Ön és családja életvitelében az éghajlatváltozás miatt? (százalék)

	Biztosan nem változik	Valószínűleg nem változik	Részben változhat, részben nem	Valószínűleg változik	Biztosan változik	Összesen
Utazási szokások	26,8	38,0	31,0	4,2	0,0	100
Munka(hely)	20,9	47,0	25,4	5,6	1,0	100
Energiahasználat	12,6	33,2	34,3	10,1	9,8	100
Szabadidő eltöltési szokások	15,0	28,9	43,6	11,5	1,0	100
Vásárlási szokások	12,5	33,6	32,9	15,6	5,5	100
Fogyasztási szokások (élelem, tisztítószer, műszaki cikkek, ruházat stb.)	14,9	28,4	32,2	16,3	8,3	100
Épületek átalakítása	21,5	42,2	17,6	10,0	8,7	100
Anyagi helyzet	20,2	38,7	23,3	12,2	5,6	100
Tudatosság környezeti kérdésekben	9,7	23,2	38,1	13,5	15,6	100
Előkészületek szükség-helyzetekre	10,1	26,9	44,4	17,1	1,4	100

A válaszok peremmegoszlása szerint meglehetősen magas azoknak az aránya, akik az életvitel területén nem számítanak változásokra. A „biztosan nem változik” és a „valószínűleg nem változik” válaszok aránya az utazási szokások, a munkahely, az épületek átalakítása és az anyagi helyzet vonatkozásában meghaladják az 50%-ot, legnagyobb arányban a vásárlási és fogyasztási szokásokkal valamint a környezeti tudatossággal kapcsolatosan számítanak változásra. A „valószínűleg változik” és a „biztosan változik” válaszokat a vásárlási szokásokkal kapcsolatosan a megkérdezettek 21,1 százaléka, a fogyasztási szokásokkal kapcsolatosan 25,6%, a környezeti tudatossággal kapcsolatosan 27,1% jelölte meg. Ezek a legmagasabb arányok is messze elmaradnak azonban a változásokra nem számító válaszok arányától. (6. táblázat)

A válaszok megoszlása életkor szerint szignifikáns különbségeket mutat. A fiatalabbak, főképpen a 35 éven aluli korosztály sokkal nagyobb arányban jelölte meg a „valószínűleg változik” és a „biztosan változik” válaszlehetőségeket minden alkérdés kapcsán, mint az idősek. A 45 évnél idősebbek körében pedig magasabb a „biztosan nem változik” és a „valószínűleg nem változik” válaszok aránya, ezen belül az életkor csoportok-

ban felfelé haladva a válaszolók egyre kevésbé számítanak az élet minden terén változásokra. Ennek azonban nem csupán valamiféle konzervatívizmus, az új helyzet elképzelésének életkorral csökkenő képessége lehet az oka, hanem az is, hogy az idősek a maguk életében, életvitelében sokkal inkább megvalósítják jelenleg is azokat a normákat, amelyek a környezettudatos magatartás ismérvei, és úgy érzik, hogy az ő életükben nem sok változtatás szükségeltetik.

Érdekes külön megvizsgálni az életkor függvényében azt, hogy mely korosztály, milyen mértékben számol az anyagi lehetőségek, körülmények változásával? A kontingencia tábla értékei azt mutatják, hogy míg a 25-44 év közöttiek nagy arányban valószínűsítik a változást, a 45-64 év közöttiek körében nagy a bizonytalanság, választai erősen szóródnak: magas körükben a „valószínűleg nem változik” és a „biztosan változik” választ megjelölők aránya is.

Az életvitel lehetséges változásai és az iskolázottság között is szignifikáns összefüggést mérünk minden vonatkozásban. Az alacsony iskolázottságúak (nyolc osztályt, vagy annál kevesebbet végeztek) kevésbé tartják valószínűnek az életvitel változását, túlréprezentáltak ugyanakkor a változást valószínűsítők között a szakiskolai

vagy szakközépiskolai bizonyítvánnyal rendelkezők és az egyetemet, főiskolát végzettek. Meg kell azonban jegyezni, hogy a szakiskolát végzettek körében a válaszok jobban szóródnak, mint más csoportoknál. Arra pedig, hogy a gimnáziumi érettségivel rendelkezőknél nagyobb arányban számítanak a változásra a szakmunkások és szakértséggel rendelkezők, talán az eltérő élettapasztalat, a szakiskolát végzettek nagyobb gyakorlati tudása, élet közeli ismerete szolgálhat magyarázatul.

A szakiskolát végzettek egyedül a szabadidő eltöltési szokásokban nem számítanak olyan arányban változásra, mint az iskolázottabbak. Nyilván ebben a szabadidő eltöltésével kapcsolatos szokások eleve meglévő különbségei játszhatnak szerepet. Egy vonatkozásban azonban fordított az összefüggés, nevezetesen munkahely-változásra inkább számítanak az alacsonyán iskolázott válaszolók, mint az egyetemet, főiskolát végzettek.

Az életvitel lehetséges változásai nemeként csupán a fogyasztási szokások vonatkozásában mutatnak szignifikáns különbségeket. ($\chi^2=0,000$) Nevezetesen a férfiak nagyobb arányban számítanak változásra, mint a női válaszolók.

2.2. Az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás legfontosabb szempontjai és a demográfiai változók

Külön kérdésekben foglalkoztunk azzal, hogy *látják-e lehetőséget a cselekvésre a megkérdezettek az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás érdekében, és melyek legyenek az alkalmazkodás legfontosabb szempontjai.* (7. táblázat)

A válaszadók 95%-a szerint van lehetőség a cselekvésre az időjáráshoz való alkalmazkodás érdekében. Ezen belül 46,1% úgy látja, hogy vissza kell a folyamatokat fordítani, 48,9% szerint pedig meg kell előzni a további romlást. A válaszolóknak mindössze 5%-a gondolja úgy, hogy el kell fogadni a helyzetet, illetve nincs vagy csak korlátozott a lehetőség a beavatkozásra.

A kérdésekre adott válaszok megoszlása életkor és nemi hovatartozás szerint nem szignifikáns. Erős összefüggés mutatkozik azonban az iskolai végzettség és a cselekvési lehetőségek megítélése között ($\chi^2=0,002$). Az alacsonyán iskolázottak körében felülreprezentáltak azok, akik szerint meg kell előzni a további romlást, a szakiskolát végzettek és érettségizettek körében

7. táblázat: Cselekvési lehetőségek megítélése az időjáráshoz való alkalmazkodás érdekében

		Válaszolók száma	Százalék	Érvényes válaszok százaléka	Érvényes válaszok összesített százaléka
Érvényes válaszok	Igen, meg kell előzni a további romlást	138	46,0	48,9	48,9
	Igen, vissza kell fordítani a folyamatokat	130	43,3	46,1	95,0
	Igen, el kell fogadni a helyzetet, és meg kell próbálni ezek között a körülmények között élni	2	,7	,7	95,7
	Korlátozott mértékben van lehetőség a cselekvésre	11	3,7	3,9	99,6
	Egáltalán nincs lehetőség a cselekvésre	1	,3	,4	100,0
	Érvényes válaszok összesen	282	94,0	100,0	
Adathiány		18	6,0		
Mind összesen		300	100,0		

8. táblázat: Az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás legfontosabb szempontjainak átlagrangsora

	Válaszolók száma	Átlag	Szórás
A környezeti károk enyhítése	296	4,33	,621
Az egészség hatások csökkentése	296	4,21	,731
A társadalmi hatások csökkentése	296	3,85	,710
A gazdasági károk csökkentése	296	3,83	,761

a „korlátozott mértékben van lehetőség a cselekvésre” válaszok aránya magas relative (bár meg kell jegyezni, hogy ebben a kategóriában a válaszadók száma alacsony, 4-6 fő), a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében pedig a „viszsa kell fordítani a folyamatokat” válasz aránya magas. Úgy tűnik, a magasan képzettek optimistábban ítélik meg a beavatkozási lehetőségeket, jobban bíznak az ember cselekvőképességében, mint a kevésbé képzett válaszolók.

Következő kérdésünk azt vizsgálta, hogy *melyek a megkérdezettek szerint az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás legfontosabb szempontjai*. Ezzel a kérdéssel azt vizsgáljuk, hogy milyenek a megkérdezett prioritásai, a természeti környezet, a gazdaság, a haszonelvűség, a társadalmi problémák elhárítása, megelőzése, avagy az ember biológiai állapota a fontosabb, illetve mely tényezőnek milyen jelentőséget tulajdonít a válaszoló? A válaszolók ötfokozatú skálán értékelték, mely szempontnak milyen jelentőséget tulajdonítanak. (8. táblázat)

9. táblázat: Melyek az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás legfontosabb szempontjai? (%)

	Egyáltalán nem szempont	Nagyobb részt nem szempont	Részben szempont, részben nem	Nagyobb részt szempont	Teljes mértékben szempont	Összesen
A környezeti károk enyhítése	0,0	1,0	5,2	54,0	39,8	100
A gazdasági károk csökkentése	1,0	3,1	23,2	56,7	15,9	100
A társadalmi hatások csökkentése	0,4	2,8	22,8	58,8	15,2	100
Az egészség hatások csökkentése	0,6	1,4	10,4	51,6	36,0	100

Eredményeink alapján a megkérdezettek körében önmagában a természeti környezet egészsége a legfontosabb érték. Ezt követi az emberek egészsége. A társadalmi hatások valamint a gazdasági károk csökkentése a legkevésbé fontos szempont.

A továbbiakban megnéztük, hogy az alkalmazkodás különböző szempontjait a válaszolók milyen arányban jelölték meg, és hogy vannak-e különbségek a válaszok között a demográfiai változók alapján. (9. táblázat).

Életkor, iskolázottság és nemi hovatartozás szerinti bontásban nem mutatkozott a válaszok között statisztikailag mérhető összefüggés.

2.3. Az alkalmazkodás módozatainak megítélése: attitűdök demográfiai rétegenként

A továbbiakban az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás különböző módozatainak megítélését mértük hatfokú Likert-skála segítségével. (10. táblázat)

10. táblázat: Az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás különböző, lehetséges eszközeinek fontossági átlagrangsora

	Válaszolók száma	Átlag	Szórás
Passzív házak építése	295	5,50	,737
Szélérőmű használata	296	5,41	,784
Élelmiszerek tartalékolása	296	5,40	,696
Házak, épületek hőszigetelése	296	5,40	,752
Napkollektorok, napelemek használata	295	5,39	,676
A szén, olaj, gázfűtés helyett a megújuló energiaforrások használata	296	5,38	,679
A háztartási energiafelhasználás csökkentése	296	5,37	,752
Műanyag termékek és csomagoló anyagok helyett természetben lebomló anyagok használata	296	5,36	,719
Komposztálás	296	5,35	,677
A háztartás vízfogyasztásának csökkentése	295	5,31	,698
Háztartások fogyasztásának csökkentése	296	5,28	,749
Áttérés a légkondicionáló használatáról az árnyékolásra	294	5,26	,736
Hagyományos építőanyagok használata	295	5,26	1,070
Önellátás, öngondoskodás fokozása	294	5,24	,766
A munkahelye a lakóhelyéhez közel legyen	293	5,18	,811
Közlekedési módok változtatása	296	5,18	,712
A gyerekek helyben járjanak óvodába, iskolába	295	5,18	,835
Helyben előállított termékek vásárlása, cseréje	296	5,14	,719
Szomszédsági kapcsolatok erősítése	295	5,12	,882
Helyben megvalósuló közös munka, kaláka szerveződése	289	5,11	,828
Ismerősök, családtagok egymás közelébe költözése	295	4,96	,838
Helyi piacok működtetése	294	4,77	,874

A környezetszociológiai és ökofilozófiai szakirodalomban gyakran felvetődik, hogy a jelenlegi környezeti problémák megoldásához szükség van az értékrend megváltozására. Tartalmát tekintve az értékek olyan irányú változása lenne kívánatos, melynek során a haszonlevű-technicista szemléletet felváltja a környezet megbecsülése, erősödik az otthon szemlélet, és az önzetlenség a közösségekben. Mindeközben építeni kellene a hagyományokra, arra a tudásra, kultúrára, amely révén az emberiség évezredekken át képes volt harmonikusan együtt élni a természettel. (Antal Z. 2008; Bé-

res 2013; Gowdy, 2007; Lányi 2007, 2010; Takács Sánta, 2007; Zsolnai, 2001) A haszonlevű-technicista szemlélet vagy a környezet megbecsülésének dilemmája azt jelenti, hogy a környezetet leigázó, a forrásokat saját hasznárára korlátlanul kiaknázó technicista szemléletet felváltja-e az emberi élőhelyek és azok feltételrendszerei iránti megbecsülés, tényleges szükség szerinti felhasználás, a források megőrzése. A helyi illetve tágabb (lokális – globális) térhez kötődés kérdése úgy fogalmazódik meg, hogy valószínűsíthető-e a lokális szemlélet, lokális érdekek és közösségek, az „otthon szemlélet”

erősödése. A szakirodalomban megfogalmazódó harmadik kérdés, hogy az adaptációs formák inkább tradicionálisak, múlt felé fordulóak, múltbéli mintákat keresőek, vagy teljesen új megoldásokat keresünk? Végezetül vissza-visszatérő kérdés, hogy képesek, hajlandók vagyunk-e az önkorlátozásra, a lemondásra és önzetlenségre azért, hogy megőrizzük a környezetet gyermekeink, unokáink számára? (Leveleki, 2013)

Milyen választ adhatunk a fenti öko-filozófiai dilemmákra az előbb feltett kérdésre adott válaszok alapján? A fenti értékeket az operacionalizálás során az alábbi változókkal mértük:

Az új technikai, technológiai megoldások alkalmazásának fontosságát mérő változók

- A szén-, olaj-, gázfűtés helyett megújuló energiaforrások használata
- Műanyag termékek és csomagoló anyagok helyett természetben lebomló anyagok használata
- Napkollektorok, napelemek használata
- Szélérőmű használata
- Házak, épületek hőszigetelése
- Passzív házak építése

Az otthon szemlélet, a lokalitás erősítésének fontosságát mérő változók

- Helyi piacok működtetése
- Helyben előállított termékek vásárlása
- A munkahelye a lakóhelyéhez közel legyen
- A gyerekek helyben járjanak óvodába, iskolába
- Helyben megvalósuló közös munka, kaláka szerveződése
- Ismerősök, családtagok egymás közelébe költözése
- Szomszédsági kapcsolatok erősítése

Az önkorlátozás, a fogyasztás csökkentésének fontosságát mérő változók

- Háztartások fogyasztásának csökkentése (ruházat, élelmiszer)
- Háztartások vízfogyasztásának csökkentése
- Háztartások energiafelhasználásának csökkentése

A tradíciók újjáélesztésének fontosságát mérő változók

- Önellátás, öngondoskodás fokozása
- Komposztálás
- Élelmiszerek tartalékolása
- Hagyományos építőanyagok használata

Összességében a fenti tábla statisztikái alapján azt látjuk, hogy az átlagértékek szóródása kicsi, mégis jól mutatják a technikai megoldásokkal kapcsolatos várakozásokat, a technikai megoldások preferálását. Jól látszik az is, hogy kevésbé tudatosodott a lokális szemlélet, a lokális közösségek szerepe, fontossága krízis helyzetben, és nem túlságosan vonzóak a tradicionális megoldások sem.

A továbbiakban azt vizsgáljuk meg, hogy vannak-e különbségek társadalmi rétegenként – nemeként, iskolai végzettség és életkor alapján – az otthon szemlélettel, az önkorlátozással kapcsolatos értékek elterjedtségében valamint az új technikai vagy éppen a tradicionális megoldások preferálásában.

Az otthon szemlélet mint érték társadalmi rétegenként

A helyi piacok működésének megítélésében nem voltak szignifikáns különbségek a demográfiai változók függvényében.

A „helyben előállított termékek vásárlása, cseréje” változó esetében azonban szignifikáns különbségeket mutattak iskolai végzettség szerint. A helyben előállított termékek vásárlását, cseréjét főképpen az egyetemet, főiskolát végzettek tartják fontosnak. ($\chi^2=0,002$) Körükben a válaszolók 56,1%-a 5-ös, 21,6% 6-os értéket jelölt meg, de felülreprezentáltak a legmagasabb értéket megjelölők között a gimnáziumi és szakközépiskolai végzettséggel rendelkezők is. Kizárólag a nyolc általánost vagy annál kevesebb osztályt végzettek értékelik alacsonyan ennek a megoldásnak a fontosságát.

Ha a helyi közösségek erősítésével kapcsolatos változókat vizsgáljuk, az alábbi eredményeket kaptuk: az „ismerősök, családtagok egymás közelébe költözése” ($\chi^2=0,044$) fontosságának mérésekor iskolázottság szerint találtunk szignifikáns különbségeket. Az „ismerősök, családtagok egymás közelébe költözése” szempont fontosságát az egyetemet és főiskolát végzettek hangsúlyozzák, a középiskolát vagy annál kevesebbet

végzetek körében a 3. 4. értékek túlreprezentáltak. ($\chi^2=0,044$)

Általánosságban mindezek alapján valószínűsíthetjük, hogy az otthon szemlélet némileg erősebben jelen van a magasan iskolázottak (főképpen az egyetemest, főiskolát végzetek) körében.

Az önkorlátozás, a fogyasztás csökkentésének, a tradíciók újjáélesztésének és az új technikai, technológiai megoldások alkalmazásának fontosságát mérő változók tekintetében nem találtunk demográfiai rétegek szerint szignifikáns különbségeket.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a megkérdezettek körében a fiatalok nagyobb arányban számítanak életkörülményeik változására az éghajlatváltozás következtében, mint az idősebbek, és a magasan iskolázottak nagyobb arányban valószínűsítik a változásokat, mint a kevésbé képzettek, vagyis a környezeti tudat szempontjából mérési változónk alapján van különbség nemzedékek között és iskolázottság alapján. Nincs azonban statisztikailag mérhető eltérés nemek szerint.

Elemzésünk másik dimenziójában, a környezeti értékek szintjén a kérdésekre adott válaszok megoszlása életkor és nemi hovatartozás szerint nem szignifikáns. Erős összefüggés mutatkozik azonban az iskolai végzettség és a cselekvési lehetőségek megítélése között. Az alacsonyan iskolázottak inkább a további romlás megelőzését tartják elképzelhetőnek, míg a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében abban is bíznak, hogy vissza lehet fordítani a folyamatokat. Vagyis a magasan képzettek optimistábban ítélik meg a beavatkozási lehetőségeket, jobban bíznak az ember cselekvőképességében, mint a kevésbé képzett válaszolók.

Végezetül az attitűdök szintjén kizárólag az otthon szemlélet fontosságának megítélésében vannak szignifikáns különbségek a különböző iskolai végzettségűek között. A magasabban iskolázott válaszolók fontosabbnak tartják a lokális szempontok érvényesülését, mint a kevésbé iskolázottak. Más kérdéskörben a válaszok megoszlása a demográfiai változók függvényében nem mutat szignifikáns eltéréseket.

LEVELEKI MAGDOLNA

Irodalomjegyzék

Agg Zoltán (2013): Néhány gondolat a klímaváltozáshoz való társadalmi-gazdasági alkalmazkodás kutatásához. *Iskolakultúra*, 12. 153-161.

Agg Zoltán (2014): A klímaváltozás vesztesei vagy nyertesei lehetnek inkább a balatoni régió települései? *Studia Wesprimiensia*, XV. 83-89.

Albert József (2013): Érték, környezet, környezeti tudatosság. In: Beszteri Béla (2013) *A felfedező tudomány*. Győr, Széchényi István Egyetem, <http://kgk.sze.hu/a-felfedezo-tudomany>. 1-14.

Antal Z. László szerk. (2008): *Klíma barát települések, Elmélet és gyakorlat*, Pallas Kiadó Kft.

Béres Tamás (2013): Néhány szempont a globális éghajlatváltozással kapcsolatos kulturális mintázatok feltárását és értelmezését célzó átfogó vizsgálat tervéhez. *Iskolakultúra*, 12. 30-40.

Dombi Gábor – Oláh Miklós – Retz Tamás (2008): *Éghajlatváltozás. Vélemények, attitűdök a Balaton térségében*, Comitatus Önkormányzati Szemle 8. sz. 54-71. o.

Dombi Gábor (2006): *A Balaton térségének társadalmi, politikai és gazdaságföldrajzi jellemzői*. Comitatus, Különszám, 23-46.

Éghajlatváltozás. Vélemények, attitűdök a Balaton térségében. Zárótanulmány. Szerzők: Oláh Miklós – Dombi Gábor – Retz Tamás, Balatoni Integrációs és Fejlesztési Ügynökség Nkft. *Társadalomtudományi Kutatócsoport, Balatonfüred*, 2008.

Formádi Katalin (2013): *A klímaváltozás, mint kockázat érzékelése, és a megoldásával kapcsolatos attitűdök szakirodalmi vizsgálata*, *Iskolakultúra*, 12. 49-59.

Füstös László (2004). *Kontinuitás és diszkontinuitás az értékpreferenciákban*. In: Füstös László és Guba László (2004): *Társadalmi regiszter 2004. Európai Társadalmak Összehasonlító Vizsgálata*, 2. kötet Budapest, MTA-PTI- MTA SZKI 123-209.

Füstös László – Szalma Ivett (2009): *A változó értékrendszer*. MTA Szociológiai Kutatóintézete Társadalomtudományi Elemzések Műhelye

Füstös László – Szokolczai Árpád (1994): *Értékek változása Magyarországon 1978-93, Kontinuitás és diszkontinuitás a kelet-közép európai átmenetben*, *Szociológiai Szemle*, 1. szám, 57-90.

Füstös – Szokolczai (1999): *A kontinuitás és a diszkontinuitás az értékpreferenciákban (1977-1998)*, *Szociológiai Szemle* 3. sz.

Gowdy, John (2007): Vissza a jövőbe és előre a múltba. In: Takács-Sánta András (2007) paradigmaváltás?! Kultúránk néhány alapvető meggyőződésének újragondolása. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 15-35.

Hersch, J., Viscusi, W. K. (2006) The Generational Divide in Support for Environmental Policies: European Evidence. In Climatic Change, Vol 77. p. 45-72.

Kahan, D., Braman, D., Gastil, J., Solvic, P. és Mertz, C. K. (2007) Culture and Identity Protective Cognition: Explaining the White Male Effect in Risk Perception. Research Paper Nr. 152. Yale law School, New Haven

Kamarás István (2013): Hazai keresztény válaszok az ökológiai válságra. Iskolakultúra, 3-30.

Kamarás István OJD (2014): Régióbeli ágensek éghajlatváltozással kapcsolatos attitűdjei, Iskolakultúra, 11-12. sz. 145-175. o.

Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor (2007): Türelési stratégiák. Társadalmi adaptációs módok. Budapest, Kossuth kiadó

Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor (2012): Konszenzusok és ambivalenciák. Reflexiók egy értékkutatás eredményeihez. In: Messing Vera és Ságvári Bence (2012): Közösségi viszonyulásaink. A családdal, az állammal és a gazdasággal kapcsolatos társadalmi attitűdök, értékek európai összehasonlításban. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet. 102-125.

Kollmuss, A., Lazarus, M., Lee, C., LeFranc, M. és Polycarp. C. (2010) Handbook of Carbon Offset programs. Trading Systems, Funds, protocols and Standards. Earthscan, London

Kovács András Donát: A környezettudatosság fogalma és vizsgálatának hazai gyakorlata [http://](http://geo.science.unideb.hu/taj/dokument/telkonf/dokument/kovacs_a_d.pdf)

geo.science.unideb.hu/taj/dokument/telkonf/dokument/kovacs_a_d.pdf letöltve: 2014. december 19.

Lányi András (2007): A fenntartható társadalom. Budapest, L'Harmattan Kiadó

Lányi András (2010): Az ember fáj a földnek. Utak az ökofilozófiához. Budapest, L'Harmattan Kiadó

Lányi András (2013): Morális klímaváltozás. Iskolakultúra, 12. 40-49.

Leveleki Magdolna (2013): Az éghajlatváltozás és az adaptáció néhány lehetséges módozata. Iskolakultúra, 59-73.

Leveleki Magdolna (2014): Adaptáció és/vagy alkalmazkodás az éghajlatváltozás hatására az élethelyzetek és a szemléletmódok függvényében – a Balaton térség népessége körében végzett empirikus kutatás néhány tapasztalata, Iskolakultúra, 11-12. szám, 176-196.

Takács-Sánta András (2007): Paradigmaváltás?! Kultúránk néhány alapvető meggyőződésének újragondolása. Budapest, L'Harmattan Kiadó

Zsolnai László (2001): Ökológia, gazdaság, etika. Budapest, Helikon kiadó

¹ Kovács András Donát: A környezettudatosság fogalma és vizsgálatának hazai gyakorlata [http://](http://geo.science.unideb.hu/taj/dokument/telkonf/dokument/kovacs_a_d.pdf)
geo.science.unideb.hu/taj/dokument/telkonf/dokument/kovacs_a_d.pdf 65.o.

² Éghajlatváltozás. Vélemények, attitűdök a Balaton térségében. Zárótanulmány. Szerzők: Oláh Miklós – Dombi Gábor – Retz Tamás, Balatoni Integrációs és Fejlesztési Ügynökség Nkft. Társadalomtudományi Kutatócsoport, Balatonfüred, 2008.